

**JAMIYATDA YOLG'IZ AYOLLARGA NISBATAN IJTIMOIIY
STEREOTIPLAR: SOTSIOLOGIK TAHLIL**

“OILA VA GENDER”

ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

Tayanch doktorant (PhD):

Mingbayeva Bashorat Jalgashboyevna

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada jamiyatda yolg'iz ayollarga (beva, ajrashgan, turmush qurmagan, migratsiya tufayli yolg'iz qolgan) nisbatan shakllangan ijtimoiy stereotiplar sotsiologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda stereotip tushunchasining nazariy asoslari, patriarxal madaniyatning ta'siri, ommaviy axborot vositalari roli, mahalla institutining o'rni hamda davlat siyosatining ahamiyati yoritiladi. Klassik va zamonaviy sotsiologik nazariyalar, xususan, Émile Durkheim va Erving Goffman qarashlari asosida stigma va ijtimoiy chetlanish jarayonlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: stereotip, stigma, yolg'iz ayollar, gender, ijtimoiy ong, diskriminatsiya, patriarxat, ijtimoiy integratsiya.

Kirish

Jahonda sodir bo'layotgan o'zgarishlar, urbanizatsiya, mehnat migratsiyasi, ajralishlar sonining ortishi kabi omillar natijasida yolg'iz ayollar soni ortib bormoqda. Integratsiya jarayonlarining chuqurlashuvi sharoitida ijtimoiy munosabatlardagi global o'zgarishlar, oila instituti, uning mavqeyi, tarkibi, tuzilishi, funksiyasi, vazifalari va faoliyatiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Oila jamiyatning eng asosiy ijtimoiy instituti bo'lib, uning barqarorligi bevosita oila a'zolarining tayyorgarligi va mas'uliyat darajasiga bog'liqdir, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning sifatini oilaviy institutning samarali faoliyati belgilaydi.

Jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lgan oilaning nechog'li muvaqqat, hayotimizning ajralmas bir qismi ekanligini anglash, yoshlarning o'z oilaviy hayotlariga oid tasavvurlari muhim bo'lib, ularning qanchalik reallikga yaqin bo'lishi oilaning mustahkamligiga xizmat qiladi. Butun dunyoda oila instituti, oilaviy munosabatlar oila qurish, oilaviy nizolar, ajrimlar oiladagi gender masalalari turli mamlakatlarda turlicha nomoyon bo'lib turlicha talqin qilinmoqda. Ajralishlar sonining ortishi kabi omillar natijasida yolg'iz ayollar soni ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan bugungi kunda oilaviy munosabatlarda nikoh, farzndlar tarbiyasi kabi mas'uliyatli vazifalarga qarashlarning yoshlar o'rtasida yengil yelpi bo'layotgani yolg'iz ayollarning

jamiyatga integratsiyalashuvi ularning ijtimoiy barqarorlikka, iqtisodiy mustaqillikka va madaniy hayotda faol ishtirok etishiga bevosita ta'sir qiladi. Biroq O'zbekistonda an'anaviy gender rollari, patriarxal qadriyatlar va ijtimoiy stigma sababli bu ayollar ko'plab to'siqlarga duch keladilar. Shu bois, ularning jamiyatga to'laonli integratsiyalashuvi dolzarb sotsiologik masala hisoblanadi.

Mazkur mavzuni ilmiy ilmiy jihatdan o'rganish orqali :

Yolg'iz ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini tahlil qilish;

Ularning duch kelayotgan ijtimoiy muammolarini aniqlash;

Yangi taklif va tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyati yuzaga keladi.

Shu nuqtai nazardan, bu mavzu nafaqat sotsiologik tadqiqotlar uchun, balki amaliy ijtimoiy siyosat yuritishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. U milliy taraqqiyot strategiyasidagi "hech kimni ortda qoldirmaslik"⁴ prinsipini ro'yobga chiqarishda ham asosiy o'rin tutadi.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda quyidagi muhim huquqiy-me'yoriy hujjatlar asosiy yo'nalishni belgilab bermoqda:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2018-yil 2-fevralda «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5325-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida» 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 7-martdagi «Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-87-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14-avgustdagi «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3907-son qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 18-iyuldagi «Oliy va professional ta'lim tashkilotlarida xotin-qizlarning ta'lim olishlarini qo'llab-quvvatlashga doir chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-323-son Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 7-martdagi «Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5- martdagi «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risidagi farmoni, 28.01.2022-yil PF-60-son

hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 31-martdagi «Xotin-qizlar muammolarini o'rganish va hal etish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 145-son qarori, hamda ushbu sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi – jamiyatda yolg'iz ayollarga nisbatan shakllangan stereotiplarni aniqlash, ularning ijtimoiy ildizlarini ochib berish hamda oqibatlarini sotsiologik jihatdan tahlil qilishdir.

1. Ijtimoiy stereotip tushunchasi va nazariy asoslar

1.1. Stereotip tushunchasi

Stereotip – bu ma'lum ijtimoiy guruhga nisbatan shakllangan soddalashtirilgan, umumlashtirilgan va ko'pincha subyektiv tasavvurlar majmuasidir. Stereotiplar ijtimoiy ong mahsuli bo'lib, madaniyat va an'analar orqali avloddan-avlodga o'tadi.

1.2. Klassik sotsiologik yondashuvlar

Émile Durkheim jamiyatni ijtimoiy birdamlik asosida tushuntirar ekan, ijtimoiy normalardan chetga chiqish jarayonini “anomik holat” sifatida talqin qilgan. Yolg'iz ayollar ko'pincha an'anaviy normalarga mos kelmaganliklari sababli ijtimoiy bosimga duch kelishlari mumkin.

Erving Goffman esa stigma nazariyasida jamiyat tomonidan “belgilangan” shaxslarning ijtimoiy chetlanishini tahlil qilgan. Yolg'iz ayollarga nisbatan “ajrashgan”, “baxtsiz”, “muammoli” kabi yorliqlar qo'yilishi stigma jarayonining namunasidir.

1.3. Gender nazariyasi

Zamonaviy gender nazariyasiga ko'ra, ayollarga nisbatan stereotiplar patriarxal tuzum mahsulidir. Patriarxal jamiyatda ayolning qadri ko'proq oilaviy maqom bilan belgilanadi. Agar ayol turmush qurmagan yoki ajrashgan bo'lsa, u “normal” ijtimoiy modeldan chetga chiqqan sifatida baholanadi.

2. Yolg'iz ayollarga nisbatan stereotiplarning shakllanish omillari

2.1. An'anaviy madaniyat ta'siri

Ko'plab jamiyatlarda, jumladan, O'zbekistonda ham, ayolning asosiy vazifasi oila qurish deb qaraladi. Shu sababli yolg'iz ayollar ko'pincha “to'liq bo'lmagan” yoki “omadsiz” sifatida tasavvur qilinadi.

2.2. Ommaviy axborot vositalari

OAV va kino sanoati ham stereotiplarning mustahkamlanishiga xizmat qilishi mumkin. Serial va filmlarda yolg'iz ayollar ko'pincha salbiy obrazda tasvirlanadi: rashkechi, tajovuzkor yoki haddan tashqari mustaqil.

2.3. Ijtimoiy nazorat mexanizmlari

Mahalla, qarindosh-urug' tizimi va qo'ni-qo'shnilar tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy nazorat stereotiplarni mustahkamlaydi. Jamiyatning kichik jamoalarida yolg'iz ayollarga nisbatan bosim kuchliroq bo'lishi mumkin.

3. Stereotiplarning asosiy ko'rinishlari

1. “Yolg'iz ayol – baxtsiz ayol” stereotipi

Turmush qurmagan ayolning hayoti to'liq emas degan qarash mavjud.

2. “Ajrashgan ayol – muammoli shaxs” stereotipi

Ajralish ayolning xulqi yoki fe'l-atvori bilan bog'lanadi.

3. “Mustaqil ayol – xavfli ayol” stereotipi

Iqtisodiy jihatdan mustaqil ayollar jamiyatda “haddan oshgan” sifatida baholanishi mumkin.

4. “Yolg'iz ayol – ijtimoiy xavf manbai” stereotipi

Ba'zan u boshqa oilalarga tahdid sifatida qabul qilinadi.

Bu stereotiplar asosan subyektiv qarashlarga asoslangan bo'lib, ilmiy asosga ega emas.

4. Stereotiplarning ijtimoiy oqibatlari

4.1. Psixologik ta'sir

Stigma va ijtimoiy bosim yolg'iz ayollarda depressiya, o'ziga ishonchsizlik va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin.

4.2. Iqtisodiy cheklanish

Ishga qabul qilish jarayonida yoki xizmat pog'onalarida stereotiplar salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

4.3. Ijtimoiy chetlanish

Yolg'iz ayollar ayrim jamoaviy tadbirlardan chetda qolishi yoki faol ishtirok etmasligi mumkin.

5. Davlat va fuqarolik jamiyati roli

Yolg'iz ayollarga nisbatan stereotiplarni kamaytirishda davlat siyosati muhim o'rin tutadi. O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash maqsadida turli dasturlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi tomonidan ayollarni qo'llab-quvvatlash, ularning bandligini oshirish va huquqiy savodxonligini kuchaytirish bo'yicha dasturlar ishlab chiqilgan.

Shuningdek, nodavlat tashkilotlar va psixologik maslahat markazlari stigma bilan kurashishda muhim rol o'ynaydi.

6. Stereotiplarni kamaytirish yo'llari

1. Gender tengligi bo'yicha ta'limni kuchaytirish.
2. OAVda ijobiy obrazlarni shakllantirish.
3. Huquqiy savodxonlikni oshirish.
4. Psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish.

5. Jamiyatda tolerantlik va inklyuzivlik madaniyatini rivojlantirish.

Xulosa

Jamiyatda yolg'iz ayollarga nisbatan stereotiplar asosan an'anaviy qarashlar, patriarxal madaniyat va ijtimoiy nazorat mexanizmlari natijasida shakllangan. Ular yolg'iz ayollarning psixologik, iqtisodiy va ijtimoiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Stereotiplarni kamaytirish uchun kompleks yondashuv zarur: ta'lim, davlat siyosati, OAV va fuqarolik jamiyati hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Jamiyatda har bir shaxsning oilaviy maqomidan qat'i nazar, teng huquqli va hurmatga loyiq ekanligi haqidagi tushunchani mustahkamlash dolzarb vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Émile Durkheim. *The Division of Labour in Society*.
2. Erving Goffman. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*.
3. Gender tengligi bo'yicha milliy normativ-huquqiy hujjatlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasi materiallari.